

Сергій АВЕРИНЦЕВ

Священик Володимир ЗЕЛІНСЬКИЙ

«Біля самого витoku глагола»

**СЕРГІЙ АВЕРИНЦЕВ:
ДОСВІД ПОБУДОВИ КУЛЬТУРИ**

«Крини молитовні»

Беручись за цей роздум про Сергія Сергійовича Аверинцева, я передусім звертаюся до його віршів. Вірші ці хотілося б назвати молитовними кринами, як назвав ієромонах Кипріан Керн свою книгу про літургійну поезію, чії слова, наче стебла квіток, ледь згинаються під легкою, безплотною вагою молитви.

Боже, слова отбегают
от утлого жилища человека
к чувству нашему плотскому
неразгаданно безучастны:
отбившись от руки, блуждают.
Как псы одичалые воют:
лучше им к Тебе возвратиться,
к Твоей приникнуть святыне.

«Прощела есть пустыня, яко крин, Господи...» – сказано в Ірмологіоні¹. Коли думаєш про середовище, про ґрунт, на якому виріс «феномен Аверинцева», образ пустелі, «процветшей» як лотос (по-слов'янськи крин), сам спадає на згадку. Звичайно, менш за все можна почути в його словах виття здичавілих псів, перед нами радше фігура нериторичного каяття, тому що його слова не блукають, «отбившись от рук», а радше занурюються на глибину в пошуку скарбів із затонулих кораблів, а здобувши їх, очищують від морських водоростей і багна ... Здається, що

¹ Цит. за: Архимандрит Киприан (Керн). Крини молитвенные. – М. 2002. – С. 13.

аверинцевські слова зберігають у собі запах тих глибин, вони дихають давніми любимими часами і теплом недавно згаслих вівтарів, на яких греки приносили жертви, пахнуть морями та проливами, через які колись пройшов Одісей, повертаючись на батьківщину...

«Многих людей города посетил и обычаи видел...»

Шлях Аверинцева, який можна простежити за всіма пройденими ним містами та «посещеннями», – це завжди молитовне повернення до святині.

«Ключ» Геракліта

Будь-яку творчість можна розглядати у різних «ключах», які ми маємо право запозичити у найнесподіваніших авторів. Уже віддавна я намагався розгадати загадку Аверинцева, користуючись «ключем Геракліта». Мені в пам'ять запав один його фрагмент, який залишився, як і все у нього, темним та нероз'ясненим. У ньому сказано: «Многознание уму не научает: иначе научило бы... (В 40)» – а далі йдуть імена гераклітівських опонентів, Гесіода, Піфагора та інших. У ті роки, коли ім'я Аверинцева вже слітарно шелестіло у бібліотеках, вибраних аудиторіях, почасти і в товстих журналах, я відштовхуючись від атмосфери клубного снобізму, повертав гераклітівський вірш саме проти нього як погордливого носія або, як мені видавалося, носія непотрібних відомостей. Знання, накопичені ним, і тоді і тепер вражали блиском, який мені чомусь видавався блиском монет, що їх перебирає скупий лицар перед очима заздрісно здивованих слухачів. Неофіт 70-х років, я не без іронії дивився на зграї молодих богошукачів, що зліталися до тарілки липкого меду вченості на ім'я «лекція Аверинцева», згадуючи, можливо, недоречно, євангельські слова про купця, котрий розпродав усі свої багатства заради єдиної перлини... Коротко кажучи, «многознание уму не научает», «умом» же, логосом, лотосом-крином було для мене лише внутрішнє знання, що розквітає у Слові, яке було з початку у Бога і з початку у людини, а поряд з ним все інше купка блискіток.

А що ж було тоді справжнім «розумом», закопаною «перлиною», гераклітівським логосом? Силою, що діє в речах, протистоїть хаосу багатьох зайвих інструкцій про культуру та світ, найпотаємнішою суттю реальності, «алетеєю» у глумаченні

Мартіна Гайдеггера 16 фрагменту Геракліта², тобто істиною, що розкривається з таємниці, в якій буття являється людині? Цю істину не може здобути жодна археологія знання чи вчені дискурси про культуру. Адже культура може засліпити нас відображеннями людської самості, що порвала зі Словом Божим. І сьогодні так багато хто думає, протиставляючи культуру не стільки Слову, скільки культу, як чомусь наперед зайвому, що відволікає від «алетеї» церковності чи «єдиного на потребу». Обшир і різноманіття культурних пейзажів тільки приглушують мову розуму чи логосу в нас, затемняють світло таємниці, що йде від логоса, Слова і віри, що його торкається.

Говорю про це так детально саме тому, що сьогодні думаю інакше. Протест проти бездушності інформаційних сховищ, був насправді поверхневим, він не брав до уваги тієї Аверинцевської «безмовності слова», яка може бути прихована навіть у найбільш багатослівному розгалуженому знанні. Втім, почувши якось у нього «ту полноту, которой названия нет» (В'ячеслав Іванов), я вже не міг відірватися від цього багатства безмовності, розсіяного в Аверинцевських текстах, що так рясніють культурними ремінісценціями, від того, що з самого початку було насичене напруженим молитовним діалогом, який ріс із подиву, що передається слухачеві.

Так що, коли перевіряти гармонію алгеброю, а Аверинцева Гераклітом, так як ми з нього почали, то сьогодні я б віддав перевагу іншому фрагменту, 54, який каже:

«Неявная гармония лучше явной.»

І ось цю неявну гармонію вдалося побудувати з уламків, островів, на яких розкидано плем'я Аверинцевських знань. Бо «материальная сила – (навіть коли мова йде про «матерію» думки (В.З.)) – позволяет сбыться духовному смыслу»³.

«Архіпелаг Аверинцева»

Костянтин Сігов у своїй передмові до збірки «Софія-Логос» вдало назвав це скупчення архіпелагом, «універсальною подорожжю знань від А до Я»⁴. Однак «А» в Аверинцева знаходимо повсюди: у греків, з яких він починав, у давньо-

² Martin Heidegger. *Vorlesungen und Aufsätze*. Tübingen, 1959, s. 257–282.

³ Аверинцев С.С., Слово-Логос, Дух і літера, 2000, С. 234.

⁴ Там само. – С. 423.

руських книжників, до яких він прийшов, в акафісті Божої Матері, мудрість якої він допоміг нам відкрити, в Отців Церкви, з якими він ніколи не розлучався, у Володимира Соловйова, який став його побратимом, у Ахматової, Цветаєвої, В'ячеслава Іванова і багатьох поетів, його вічних супутників, у Вальтера Бенджамена, Рільке, Тракля, Юнга, Марітена та багатьох інших, з якими йому було по дорозі або які радше були його друзями... І в багато чому іншому.

Але поряд з цим усім, Аверинцев аж ніяк не став ходячим тезаурусом, який виконує обов'язок світової енциклопедії. Якщо вдивитись у шлях його думки, ніби перенавантаженої, а разом з тим рухливої та легкої, ми відчуємо, що її «А», її «архе», початок, лежить у безмовності, «у самого истока глагола», як він згодом скаже. Народившись зі споглядання, його слово йде своїм «обхідним шляхом», щоб у кінці повернутися до того самого витoku. Саме цей витік, який залишається нерозкритим, притягує і заворює нас. Можливо, тому, що в кожному зі своїх супутників Аверинцев шукає друга та співрозмовника, співвласника загальної таємниці, таємниці Премудрості, що побудувала собі дім, хай це буде тимчасове хистке житло у конкретній долі, у конкретному вірші та прихованій за ним безмовності. І вся ця повнота безмовності-знання вручається кожному з його уважних читачів. Який би Аверинцевський текст ми не взяли – це завжди шедевр вдалого, здійсненого (як у Цветаєвої «душа сбылась») людського спілкування. Він, якщо скористатись одним із улюблених Аверинцевських слівцець, «озиває» людей і поняття, а вони оживають і молитовно зацвітають. Герої цих робіт повертаються до нас якоюсь своєю просвітленою стороною, осіяні сердечним світлом, що падає на них з кожного острова Аверинцевського архіпелага.

Ці острови наче перегукуються та переписуються між собою та з автором, що їх породив, якого по-справжньому можна почути лише у м'якій довірчій бесіді. Аверинцев уміє слухати, бо з дивовижної здатності відгукуватися починається його архіпелаг, бо іншого він навчає своїй мові та своєму мовчанню. І мовлення кожного з «островів» (ідей, епох, особистостей) стає щільним і насиченим, тому що його власний голос зливається з голосом іншого, не заглушаючи його, а даючи йому повністю висловитися, створюючи тим самим звукову матерію для Премудрості, чий голос завжди поліфонічний.

Ключ Мандельштама

«Только русский человек мог открыть этот Запад, который еще сгущеннее, конкретнее самого Запада...»⁵, – писав Мандельштам про Чаадаєва, але мабуть з ще більшим правом ми можемо застосувати ці слова до Аверинцева.

Ми не випадково згадали про одного з найближчих йому поетів, у якого можна знайти безліч словесних троп, що можуть привести нас до феномену Аверинцева. Шукати та знаходити схожі, часто несподівані тропи від одного до іншого – в цьому полягає одна з його стилістичних таємниць. Ці з'єднувальні тропи та зв'язки створюють ефект насиченості, згущеності та історичної конкретності. Це був своєрідний спротив слова у ті роки, коли у мертвих, з неприємним запахом слів можна було загрузнути як у смердючому болоті. Озираючись сьогодні на це болото, ми не знайдемо там Аверинцевських слідів.

«Я майже фізично відчуваю нечистий козячий дух, що йде від ворогів слова», – писав Мандельштам у 1921 році у статті «Слово та культура»⁶. Можливо, це було найточнішим визначенням епохи, яка невдовзі вб'є самого поета. У ті роки, коли юний Сергій Аверинцев розпочинав свої найтонші взаємини зі словом, «козячий дух» вже не пахнув смертю, але був настільки важкий, гнітючий і всюдисущий, що вже давно здався всім нормальною людською атмосферою. Вже тоді, коли не жевріла ні найменша надія, на те, що колись це все проясниться, йому вдавалося дихати іншим повітрям, яке, здавалося, вивітрилося десятиліття тому. Навіть не говорити, а просто дихати, не приймаючи легеньми болотних випарів, не стаючи в позу ворога ворогів слова, носіїв «козячого духу» (на жаль, це героїчне протистояння так часто ставало руйнівним для цього самого духу, який нам хотілося б захистити).

Спочатку радше інтуїтивно, а згодом, думаю, цілком свідомо він вирішив мати справу лише з «друзями духу», яких він так безпомилково вмів знаходити. Я вважаю, що сама його ерудитія народжувалася не з нерозбірливою пожадливістю до багато-обізнаності, а з потреби у дружбі, тій дружбі, яка єлінською мовою називається *philia*, звідси його *philo-logia* і *philo-sophia*.

⁵ Мандельштам О. Слово и культура. «К статье «Чаадаев». М., 1987. С. 267.

⁶ Там само, – С. 40.

які в Аверинцева є не науками, а станами дружньої, люблячої душі. «И море, и Гомер, все движется любовью» – згадаємо ще раз Мандельштама, бо Аверинцевське море з його островами ніби пронизане теплим Гольфстрімом... Не на всіх островах жили герої, рівнозначно близькі йому, його душі й участі у відкриттях, але в ньому ніде нема тону відсікання, який відсікає не тільки помилки, а й усю особистість іншого. Метод Аверинцева – витонченість слуху, з якої і народжується діалог, діалог, який настільки відкритий до співрозмовника та розуміє його, що це розуміння наче заважає висловлюватися самому авторові. Його власну думку часто доводиться ловити в текстах про іншого, тому що завжди нелегко провести межу між тим, де є цілковито він, і тим, де його зовсім нема, а є той таємничий інший, якого за Тютчевим «позвали всеблагие как собеседника на пир».

«Глубокая радость повторенья охватывает его, головокружительная радость» (Мандельштам), тому що Аверинцев вміє і любить знаходити себе у кожному зі співрозмовників. Саме тому він залишився дивовижно вільний від шаленого его-слово-виверження, що охопило всіх (особливо з початку епохи свободи), від захоплення сміттєвими купами, що публічно вимітали з підвалів власного «я». Його острови перегукуються, відсилають одне одному нічні дружні вогні, знаки, сигнали, бо в їхній основі лунає одна і та ж звістка, тільки сотнями різних інтерпретацій, статей і віршів. «Стихотворение, – каже Мандельштам, – живет внутренним образом, которое предвещает написанное стихотворение»⁷, і ми бачимо як цей внутрішній образ, дозрілий у Аверинцеві, вловлюється, безупинно створюється ним у його співрозмовниках і друзях. Цей внутрішній образ він знаходить усюди, тому що живе він передусім у ньому, а називається Премудрістю.

Софія, Шехіна, Слово

Свого читача Аверинцев завжди підвищує у ранзі, вводить на рівних у вибране, хоча і не зовсім тісне коло близьких друзів, і кожен запрошений мимоволі йде за ним, хоч і не зовсім зручно почуватися на його висотах і глибинах.

Таким видається його запрошення до паломництва в Софію. «Особисто мені здається неможливим вимовляти ім'я Києва, –

⁷ Там само. С. 42.

каже він на початку лекції в Києво-Могилянській академії з нагоди присвоєння йому професорського звання *No logos Causa*, – без думки про його найсвятіший Паладіум, що зветься собором Святої Софії⁸. Зворот «особисто мені...», здавалося б, підкреслює суб'єктивність мовця, який злегка просить вибачення за недоречно висунуте «я». Однак уже в цьому зачині відчувається м'яка владність, яка походить не від характеру (бо важко відшукати більш делікатну людину), а виникає з культу, в який ми слідом за автором готові вступити. І ось уже читач чи слухач вирушає у шлях Аверинцевським архіпелагом з порту на ім'я «найсвятіший Паладіум», беручи з собою в дорогу частинку його святості. «Тема цієї роботи одночасно і вузька, і широка до невичерпності», – так починається інша, більш рання робота про Софію, і ось почавшись з апсиди київського храму, шлях його розповіді-розмислу занурюється вглиб, ідучи від своїх коренів у Прокла і Плотіна, Гомера і Старшої Едди та багатьох інших. Премудрість озиває Аверинцева звідусюди, так що здається, ніби шлях його ніколи не закінчиться, бо така вже властивість знаменитої слов'янської душі, що так сильно проявилась у ньому, всесвітньої чуйності, яка примушує його щоразу зупинитися та відгукуватися/чути, коли його гукують. Для порівняння: західний метод і розум тягне вас із пункту А у пункт Б, як буксир, не роблячи ніяких подальших, зайвих для справи екскурсів, не злітаючи вгору, не занурюючись вглиб, і пункт призначення завжди, як правило, відомий. А в Аверинцевському плаванні важлива саме ця душевність відгуку, інколи нічим не виправдана затримка на шляху, якась деталь, що раптом виринула з пам'яті і пропонується як приношення на невидимий вівтар, який, власне, і є вашим пунктом призначення. «Премудрість побудувала собі дім», але тепер ця побудова відбувається перед нашими очима, і тільки зовсім невибагливий читач не помітить, що поза власним бажанням опиняється в цьому будинку, до того ж не ззовні, як культурний спостерігач, а всередині, як учасник культу, в який він відчуває себе втягнутим.

Ми минаємо острови, на яких Премудрість залишила свій слід, і прибуваємо до Біблії, до Слова, тому що врешті-решт саме до цього материка приводить нас Одисей-автор. Хай пробачать

⁸ Аверинцев С.С. Софія-Могос. К: Дух і літера. 2000. С.6.

мені слухачі вільність тлумачення. Слово в цьому Аверинцевському тексті народжується з Шехіни, з сакральної присутності, з проявлення Бога у світі, яке за сміливою інтерпретацією автора виявляється ніби помноженим іншим «Я» Його. Інше «Я» Бога є саме цією Премудрістю, названою у книзі Ісуса Сина Сирахова «диханням сили Божої і чистим виявом слави Його».

Шехіна не тільки присутня, осіняє чи вселяється в нас (за словами молитви Святому Духу). Її роль у Аверинцева більш діяльна: те, що народжується від неї, те, що вона освітлює, вона як птах збирає це під свої крила. Вона «художествує» у людському діянні, мистецтві, устрої суспільства, молитві. «Збираючи людські тіла у влаштовану світобудову, збираючи думки людей у дисциплінований інтелектуальний космос, Премудрість збирає і землі, міста, країни у централізовану сакральну державу. Бо держава теж є її домом»⁹.

Дозволю собі ризиковану аналогію: «інтелектуальний космос Аверинцева виникає з поєднання багатьох «культурних» тіл, фрагментів, облич, які зустрілися ніби випадково, без попередньо продуманого плану, але стають завдяки інтуїції, що народилася раніше, ніж тексти, певною культовою будівлею, державою добрих знань, державою відкриттів, країною премудрості, звичайно, людської премудрості, яка поєднується у щось єдине в якійсь грандіозній фресці. У «сакральному інтелектуалізмі Премудрості» Аверинцева сакральність здається надійно захищеною за інтелектуалізмом, утім чим більше помножуються та духовно ущільнюються його тексти, тим більш ми бачимо, як відкрито вона говорить про себе. Говорить відверто, як Аверинцевське сповідання православної віри.

Бо можна сповідувати віру і таким чином – розповідати про накопичені нею духовні багатства розуму. «Вірувати в єдиного Бога, – каже Аверинцев про митрополита Іларіона, автора «Слова про закон і благодать», а так само міг би сказати і про себе, – не просто святіше, а розумніше, і тому розумніше, що святіше». Хоча він ніколи б такого про себе не сказав, а через свою смиренність навіть би і не подумав. Але він насправді виявив цей, якщо не ним відкритий, то по-новому доведений закон, приносячи розуму все, що було йому відкрито святістю, спогляданням Шехіни чи Премудрості, і збираючи скарби

⁹ Там само. С. 228

розуму, всю пам'ять про зустрічі, бесіди, діалоги, озивання – у відкритій ним для нашої епохи святості знання.

«Saraх Dei»

У «радості повторення», що здивувала Мандельштама, тобто в радості знаходження та впізнавання закладів Премудрості чи Шехіни в різноманітних культурних породах. Аверинцев не повторюється, не зупиняється у своєму пошуку, не священнодіє над минулим заради його сивої давнини. Раніше здавалося, що він ніколи не наважиться вийти зі своїх досить затишних і просторих гаваней античності, а виявляється, що й на «кораблі сучасності» він тримається так само впевнено. Мова йде не тільки про актуальність нових тем, про публіцистику, в якій він виявив свою делікатну майстерність, але і про щось безкінечно суттєвіше, про сучасність самого себе, про те, що можна назвати «тут і тепер» у діалозі зі Словом. Такий діалог він закладає в основу кожної культури, яка має право називатися цим іменем.

У цьому суть його новизни, неповторності, його Аверинцевської звістки. Він звертається до слова не для того, щоб роздумувати над ним чи описувати його досвід у інших, а для того, щоб бути в ньому і творити. Не для того, щоб його осмислити і створити ще один пам'ятник своєму осмисленню, а для того, щоб залишитись у подиві перед таємницею. Таємниця полягає не в якійсь неосяжності чи апофатичності, а в тому, що сам він якось назвав «боголюдськістю слова», маючи на увазі просте людське слово, цеглинку культури, з яких Премудрість будує собі дім. Таємниця – у самому Сходженні Слова Божого, яке вбирається в людську, інколи кострубату, мову священних текстів. За цим класичним постулатом може приховуватися й інший зміст, універсальний і містичний. «Саме тому воно має право стверджувати, що внутрішня логіка цього самого дива людського слова може вмішувати невідоме Слово Боже; що людське слово, як це можна передати хіба що неперекладною латинською формулою, «saraх Dei». Щоправда, задля цього людське слово повинно подолати себе, вийти за власні межі, залишаючись цілком людським, але перетворюючись у щось більш, ніж людське»¹⁰.

¹⁰ Там само. – С. 388.

«Saraх Dei» – це дар людському слову, яке стало можливим завдяки Втіленню, чий відблиск сьогодні лежить на всіх людських словах, які або відкидають цю здатність «світитися Богом», або приймають її на себе, намагаються просвітитися Ним. Слово стало плоттю в Ісусі з Назарету, і ця єдина подія не може не відображатися чи не затемнюватися у всіх людських словах. І не тільки у словах, а й у всіх логоносних актах людини, хай це буде будь-яке мистецтво, чи будь-яка наша дія. Відкриття Аверинцева, одне з відкриттів, – у відчутті і підтвердженні на своїх прикладах цієї неухильної відповідальності, якою наділена кожна людина християнської доби. Бути «saraх Dei» – означає бути здатним виразити, хай навіть своїми кострубатими засобами, присутність Бога посеред людей, чи Шехіну, Премудрість, Благовіщення, які потребують нашого мовлення, мовлення слова, образу чи дії.

Віднедавна ми почали благочестиво повторювати думку о. Павла Флоренського про походження культури з культу, маючи на увазі культ як переважно богослужіння і не залишаючи сучасній культурі іншого права на виживання, крім відтворення богослужбових форм, передусім живописних або пластичних. Те, що в основі культури, створеної Аверинцевим, лежить саме культ, безперечно, тому що в ній слово людське стверджує свою здатність приймати у себе присутність Божу, яка потребує нашої слави, нашого дому, побудованого нашими руками, і таке храмовбудівництво є покликанням кожного з нас.

«Отче, Чье имя заповедно»

Багатообізнаність, як ми пам'ятаємо, розуму не навчає, проте розум може розпорядитися багатьма знаннями так, щоб зробити їх учасниками культу. Всі знають: дим, що стелється та тане, запах ладану, ієратичний характер жесту можуть якось привідкрити для нас ікону. Вони дозволяють їй проявитись у нас, наче прокладають шлях нашому зору, який відкривається для таємниці, прихованої і в той же час явленої в образі, який для наших очей може завмерти в іконостасі й осліпнути в музеї. Але саме з цих жестів, як із землі, як із наших знань можна зробити те «брєние», яке Ісус поклав на очі сліпонародженого.

Колись роботи Аверинцева здавалися мені лише багатою колекцією ікон, набраних звідусюди та порозвішаних лише за забаганкою колекціонера. Поступово ця купа неспотрібних шедеврів, що лежали переді мною, перетворювалася для мене

на дім молитви, прибраний багатьма дивовижними образами, які всі разом повинні були відкрити, оновити, навчити бачити лише одну справжню ікону – ікону Премудрості чи Імені. І всі ці образи, фрески, вітражі, ліпнини у свій спосіб озвучують лише це Ім'я. Стаючи в єдиний ряд, у якийсь порядок, що стихійно чи свідомо створюється, вони прокладають Імені шлях до нашого зору та слуху, розуму і бачення. І воно в них – або через них – благовістить.

Вся ця важкувата, але водночас легка і рухлива культура Аверинцева стає тонким, вишуканим, а водночас і цілком православним культовим діянням, служінням перед іконою Імені Божого. Воно яснішає в густому кадильному димі людських слів. Ця густина дозволяє Імені проявитися і водночас дозволяє йому залишатися непоміченим. Тому що у глибині своїй Ім'я Боже сходиться з безмовністю, а безмовність вимагає чистоти та спокою. Можливо, через свою приглухуватість я б не розчув безмовності у текстах Сергія Аверинцева, якби на допомогу не прийшли його вірші.

Отче, как в немощи детской,
у самого истока глагола,
да будут слова наши тяжки,
до красн безмолвным исполнясь.

Слова про неміч не випадкові. Тільки людина, яка спробувала тієї вишуканості та глибини слова в собі та в інших, у багатьох своїх побратимах у культі Премудрості, і в служінні Шехіні, знає краще за інших, що означає дитяча неміч, яка оволодіває словами, коли ми намагаємося наблизитися з ними до «самого витоку глаголу». Таїна ікони Імені чи Слова Божого, вимовляється не кожною мовою, вона радше проявляє себе у передстоянні, мовчанні, молитві.

Мы молимся Тебе, Слово,
от начала бывшее у Бога,
выговаривающее без речи
молчания Его глубины...

Але ще до чарівних цих віршів Аверинцева я зрозумів, що багато з яких, повністю перенавантажених «багатообізнаністю», його текстів мають у собі глибини мовчання, саме того мовчання, в якому кожна людина може якнайкраще почути, зрозуміти і прийняти іншого. Всі наші тексти мають слугувати

уламками Імені, наповненого до вінця безмовністю, безмовністю, яка зберігає те заповітне ім'я, яким маємо спастися.

Боже, Чье Имя заповедно,
дай каждое твое слово увидеть
на черноти смерти нашей,
на золоте Твоей славы.
ограненной гранями света.
словно камень ясный и твердый,
со всех сторон огражденным
сторожевою тишиною.

Секрет або «модель» Аверинцева

Те, що я зараз намагаюся висловити, – це не панегірик одній людині. Мені, зізнаюся, важко терпіти якісь прояви культу особистості, навіть таких незвичайних і в незвичайності своїй смиренних, як Сергій Аверинцев, бо «не нам, не нам, а імені Твоєму» повинні здійснюватися всякий культ, всяке поминання. Архіпелаг Аверинцева, який би він важливий і цікавий не був сам по собі, ще більше цікавий і важливий як «робоча» модель, яка організує та створює культуру, і в цій якості її можна застосувати до кожного. Хай за спиною в нас не тисяча островів, населених чудернацькими іменами та важкими мовами, а, можливо, всього п'ять чи шість, хай не море асоціацій вирує у нашій пам'яті, а образів за душею – раз, два і нема, і всі вони – копії копій, врешті-решт не це суттєво. Суттєвий є Той, «чье имя заповедно», і все те, що в нас збирається та структурується навколо цього імені. Будь-яка культурна дія, будь-яке знання, яке ми засвоюємо, не може бути порожнім для душі, зайвим для Імені, непотрібним для Слова, непроникним для Світла, що торкнулося нас. Те, що вдалось Аверинцеву, цілком вірогідно, може випасти на долю кожного, яким би не був рід наших занять, яким би не було наше місце на архіпелазі культури, на якому, здогадуємося ми про це чи ні, живе кожна людина на землі. Суть культурного талану не в розмаху, що вражає око, а в про-світленості зсередини, яка йде від безмовності глаголу, від повноти служіння йому. Кожен може стати «Аверинцевим» у своїй справі, своєму існуванні, тому що суть Аверинцевської справи – відчиняти вікна світлу, наповнювати слова Світлом і знання Іменем, обгороджуючи їх чутливою «вартовою тишею».

Саме це вміння збирати і передавати тишу знаннями – одна з таємниць Аверинцева. За жодним текстом чи підручником цього не навчишся, тому що шлях до цієї тиші кожен повинен прокласти сам, нікого не наслідуючи, нікого не обожаюючи, ні за ким не слідуючи, а звертаючись лише до зразка та прислухаючись до таїнства Імені у собі самому. Просвітництво може стати мовою цього Імені, причому кожна спроба побудови культури, кожний образ її служіння може донести нам щось невідоме, те, що ще не відкрилося, те, що може відкритися в ось-такій конкретній людині. Він саме для цього і був народжений, посланий у світ, щоб своїм малим людським світлом запалити Світло, яке просвітить нас, щоб людськими знаками освітити і освятити Ім'я, приховане у безмовності. Бо в цьому також полягає проповідь Євангелія, заповіданого Ісусом.

В Євангелії від Матвія є фраза, яка багатьох може збентежити. Кажучи про наближення Страшного Суду та Друге Пришестя, Христос пророкує: «Не встигнете ви обійти міст Ізраїлевих, як прийде Син Людський» (Мт. 10, 23). Мені завжди здавалося, що ми, християни, лише почали обходити «міста Ізраїлеві», що ще далеко до того, щоб проповідати Євангеліє повністю, що Ім'я Боже не знайшло і найменшої частки тих імен, в які повинно вбратися, що Слово ще не розкрило повністю всієї своєї вражаючої новизни та прямої, що повнота його ще далеко не розлита по всіх людських ємкостях і посудинах, які повинна була б наповнити, що священна таємниця Трійці ще не знайшла, не закликала всіх своїх співучасників у таїнстві та служителів, що «міста Ізраїлеві», розсіяні в нашій історії, наших культурах і в нашому майбутньому, не тільки не пройдені, а ще і не відкриті...

На шляху до цих міст, що розпочався, як за апостольських часів, ще в епоху переслідувань і глухоти, Сергій Аверинцев став одним із найміцніших, найбільш невтомних паломників.